

ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У ПРАВО МИРНО ВОЛОДІТИ МАЙНОМ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ОГЛЯД ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

STATE INTERFERENCE WITH THE RIGHT TO PEACEFUL POSSESSION OF PROPERTY BY MEANS OF CRIMINAL LAW: A REVIEW OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Задоя К.П., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено практику Європейського суду з прав людини щодо втручання держави у право мирно володіти майном засобами кримінального права крізь призму статті 1 Протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Автор акцентує, що це положення, хоч і не входило до первісного каталогу гарантованих Конвенцією прав, є ключовим для функціонування як цивільного, так і кримінального права держав-учасниць. У роботі висвітлено автономне тлумачення Європейським судом з прав людини поняття «майно» та наголошено на позитивних обов'язках держави щодо його захисту.

Особливу увагу приділено трьом правилам статті 1 Протоколу: праву на мирне володіння майном, забороні позбавлення власності інакше як в інтересах суспільства та праву держави здійснювати контроль за користуванням майном. Зазначено, що будь-яке втручання має відповідати принципу законності, переслідувати легітимну мету й бути пропорційним.

У центрі аналізу – конфіскаційні заходи та штрафи як основні форми кримінально-правового впливу на майнову сферу особи. Показано, що Європейський суд з прав людини розглядає їх переважно як заходи контролю за користуванням майном, хоча в окремих випадках визнає позбавленням власності. Суд формує підхід до оцінки пропорційності, враховуючи співвідношення між тяжкістю правопорушення та обсягом втручання, наявністю процесуальних гарантій, альтернативних заходів і матеріальне становище особи.

Аналіз судової практики демонструє, що Європейський суд з прав людини нерідко визнає непропорційними автоматичні чи надмірні конфіскації та штрафи, особливо за відсутності належного судового контролю. Автор підкреслює, що національні суди часто покладаються на формальні шаблони, уникаючи реального пошуку балансу між приватними й публічними інтересами, що веде до порушення статті 1 Протоколу до Європейської конвенції з прав людини.

Зроблено висновок, що головним викликом для кримінального права держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини є забезпечення пропорційності втручання у право власності, без чого воно втрачає легітимність у світлі практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: право власності, право мирно володіти майном, практика ЄСПЛ, міжнародні договори, конфіскація, спеціальна конфіскація, штраф, заходи кримінально-правового характеру, принцип пропорційності, принцип законності.

The article examines the practice of the European Court of Human Rights regarding state interference with the right to peaceful enjoyment of possessions through criminal law means in the light of Article 1 of the Protocol to the European Convention on Human Rights. The author emphasizes that this provision, although not included in the original list of rights guaranteed by the Convention, is key to the functioning of both civil and criminal law in the member states. The paper highlights the European Court of Human Rights' autonomous interpretation of the concept of "possessions" and emphasizes the positive obligations of the state to protect them.

Particular attention is paid to three rules of Article 1 of the Protocol: the right to peaceful enjoyment of property, the prohibition of deprivation of property except in the public interest, and the right of the state to exercise control over the use of property. It is noted that any interference must comply with the principle of legality, pursue a legitimate aim, and be proportionate.

The analysis focuses on confiscation measures and fines as the main forms of criminal law influence on a person's property. It is shown that the European Court of Human Rights considers them primarily as measures of control over the use of property, although in some cases it recognizes them as deprivation of property. The court forms its approach to assessing proportionality by considering the relationship between the severity of the offense and the extent of the interference, the existence of procedural guarantees, alternative measures, and the individual's financial situation.

An analysis of case law indicates that the European Court of Human Rights often recognizes automatic or excessive confiscations and fines as disproportionate, especially in the absence of proper judicial control. The author emphasizes that national courts often rely on formal templates, avoiding a real search for a balance between private and public interests, which leads to a violation of Article 1 of the Protocol to the European Convention on Human Rights.

It is concluded that the main challenge for the criminal law of the States Parties to the European Convention on Human Rights is to ensure the proportionality of interference with property rights, without which it loses its legitimacy in the light of the practice of the European Court of Human Rights.

Key words: property rights, right to peaceful enjoyment of possessions, ECHR case law, international treaties, confiscation, special confiscation, fines, criminal law measures, principle of proportionality, principle of legality.

Вступ. Стаття 1 Протоколу до Європейської конвенції з прав людини (далі – Протокол) [1] має назву “Захист власності”, однак, як давно зазначає у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), це положення фактично гарантує фізичним та юридичним особам, які перебувають під юрисдикцією держав-учасниць цього міжнародного договору, право власності [2]. Хоча це право не увійшло до первинного “каталогу” прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини (далі – ЄКПЛ), навряд чи можуть виникнути сумніви у важливості цього

права для кожної людини окремо та суспільства загалом. Звісно, стаття 1 Протоколу має засадниче значення для того сегменту національного права держав-учасниць ЄКПЛ, який в Україні та багатьох інших правових системах називається цивільним правом. Однак, оскільки національне кримінальне право держав-учасниць так чи інакше передбачає певні заходи кримінально-правового характеру, що мають майновий характер, це робить статтю 1 Протоколу також значущою і для цієї галузі національного права. Метою цієї публікації є виявлення тих

рамки, які зазначене конвенційне положення накладає на держави в питанні втручання у право на мирне володіння майном засобами кримінального права.

Основна частина. У своїй практиці ЄСПЛ підходить до тлумачення поняття “*possessions*” (що було офіційно перекладено українською як “майно”) автономно. Як зазначила Велика палата (далі – ВП) ЄСПЛ в постанові у справі *Fabris v. France*, зміст поняття “майно” в тексті статті 1 Протоколу “не обмежується правом власності на фізичні речі та не залежить від формальної класифікації у національному законодавстві: деякі інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як “майнові права”, а отже, як “майно” для цілей цього положення” [3]. З-поміж іншого це означає, що поняттям “майно” в розумінні статті 1 Протоколу активи особи, які за національним законодавством держав-учасниць конвенції можуть мати різний правовий режим, наприклад рухомі чи нерухомі речі та об’єкти прав інтелектуальної власності. Втім, зазначене поняття за жодних умов не має безмежного змісту. Так, в одній зі справ ЄСПЛ заперечив, що під майном в статті 1 Протоколу не можуть розумітися людські ембріони, оскільки останні не “вписуються” у сферу застосування цього конвенційного положення з огляду на її “економічний та грошовий” характер [4].

Крім того, важливо наголосити на тому, що гарантоване статтею 1 Протоколу право істотно відрізняється від права власності (в тому сенсі, як його розуміє цивільне право у багатьох правових системах держав-учасниць ЄСПЛ) ще й тим, що як таке (безпосередньо, прямо) воно не стосується сфери “горизонтальних” відносин між фізичними та юридичними особами. Це означає, що у випадку, якщо одна фізична (юридична) особа завдає шкоди майну іншої особи чи не виконує зобов’язання за договором перед іншою особою, таку ситуацію не можна трактувати як порушення статті 1 Протоколу фізичною (юридичною) особою чи тим паче державою. Однак при цьому стаття 1 Протоколу покладає на державу позитивні зобов’язання “забезпечити у своїй національній правовій системі достатній захист права власності законом і належні засоби правового захисту, за допомогою яких жертва втручання [у право мирно володіти майном] може відстоювати свої права” [5]. Відповідно, неналежне виконання державою зазначених позитивних зобов’язань дає можливість фізичній (юридичній) особі, чиї цивільні права постраждали від діянь інших фізичних (юридичних) осіб, висувати державі претензії в площині статті 1 Протоколу.

Структурно ця стаття складається з трьох положень:

а) “[к]ожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном” (перше речення статті 1(1) Протоколу);

б) “[н]іхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права” (друге речення статті 1(2) Протоколу);

в) “[п]роте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів” (стаття 1(2) Протоколу).

Ці положення, які ЄСПЛ називає у своїх рішеннях правилами (*rules*), хоча цей термін і не виглядає найкращим щодо основоположних прав, взаємопов’язані між собою [6]. На перший погляд, може видатися, що друге та третє правила вичерпно описують випадки втручання держави у право мирно володіти своїм майном, а в усіх інших аспектах це право є абсолютним. Втім, ЄСПЛ послідовно виходить з того, що право, гарантоване першим реченням статті 1(1) Протоколу, може зазнавати державного втручання, навіть якщо таке державне втручання не має характеру “позбавлення власності” (друге речення

статті 1(1) Протоколу) або “заходів контролю за користуванням майном” (стаття 1(2) Протоколу). Наприклад, у справі *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* заявники скаржилися, що рішення влади Стокгольму – видача заборон на будівництво та скасування дозволів на експропріацію майна – завдають шкоди їх містобудівельній діяльності та, відповідно, порушують статтю 1 Протоколу. ЄСПЛ розглядав питання про відповідність заборон на будівництво статті 1 Протоколу через призму пункту другого цієї статті, оскільки вважав зазначені заборони заходами з контролю за майном, а от питання про відповідність статті 1 Протоколу скасування дозволів на експропріацію майна – у площині першого речення першого пункту цієї статті [7]. Таким чином, право мирно володіти своїм майном є відносним правом, втручання держави в яке може набувати форми позбавлення власності (друге речення статті 1(1) Протоколу), заходів контролю за користуванням майном (стаття 1(2) Протоколу) чи іншої форми.

У будь-якому випадку, згідно з практикою ЄСПЛ, державне втручання у гарантоване статтею 1 Протоколу право повинно: а) узгоджуватися з *принципом законності*, тобто повинно ґрунтуватися на законі, який до того ж відповідає вимогам доступності та передбачуваності; б) мати *легітимну суспільну (public) чи загальну (general) мету*, на що вказують обидва пункти статті 1 Протоколу; в) бути *пропорційним* поставленій меті, забезпечуючи справедливий баланс суспільних (загальних) та приватних інтересів [6; 8].

До кола чинників, які впливають на перевірку того, чи був дотриманий баланс суспільних (загальних) та приватних інтересів при втручанні держави в право мирно володіти власністю, належать: а) здійснення втручання з дотриманням певних процесуальних (процедурних) гарантій для власника [9]; б) існування альтернативних менш інтрузивних засобів, які могли б задовольнити публічний (загальний) інтерес [10]; в) індивідуальні обставини особи, яка зазнала державного втручання у право мирно володіти своїм майном, зокрема її матеріальне становище [11]; г) виплата чи невиплата особі компенсації за втручання, якого зазнало її право мирно володіти своїм майном виплатою компенсації, та розмір такої компенсації, якщо її було виплачено [11]; г) обставини, що сутнісно важливі для оцінки конкретного прояву державного втручання у право мирно володіти своїм майном, наприклад стан невизначеності, який створило затягування розв’язання відповідного питання органами державної влади [10].

Гарантоване статтею 1 Протоколу до ЄСПЛ право “перетинається” з національним кримінальним правом перш за все в питанні різноманітних *конфіскаційних заходів*. Це виглядає цілком закономірним, оскільки держави надають таким заходам великого значення для цілей протидії організованій злочинності, корупції та незаконному збагаченню, відмиванню доходів, наркотичній злочинності тощо. За законодавством держав-учасниць ЄСПЛ такі заходи можуть (і) перебувати в площині кримінального чи адміністративно-деліктного права та мати вигляд покарань (адміністративних стягнень), заходів безпеки, інших заходів кримінально-правового (адміністративно-правового) характеру, або (ii) формально перебувати поза площиною кримінального чи адміністративно-деліктного права, однак бути тісно пов’язаними з останніми (наприклад, превентивні конфіскаційні заходи, які в окремих державах-учасницях ЄСПЛ застосовуються до особи не у зв’язку з вчиненням нею правопорушенням, а, наприклад, у зв’язку з тим, що вона підтримує сталі зв’язки з членами організованих злочинних угруповань).

Зазвичай ЄСПЛ не надає надто великого значення тому, як відповідний конфіскаційний захід класифікується на національному рівні, зокрема, як видається, у зв’язку з тим, що з погляду положень ЄСПЛ значним чином втрачається межа між кримінальним та адміністративно-

деліктним правом, яку держави-учасниці ЄКПЛ нерідко прагнуть провести на національному рівні: автономне тлумачення ЄСПЛ понять “кримінальне обвинувачення”, “кримінальне правопорушення” та “покарання” в текстах статей 6 та 7 ЄКПЛ може охоплювати, відповідно, й обвинувачення в адміністративному правопорушенні, адміністративне правопорушення та адміністративне стягнення.

Оцінюючи застосовані до фізичної чи юридичної особи конфіскаційні заходи через правову рамку статті 1 Протоколу, ЄСПЛ:

а) в абсолютній більшості випадків розглядає конфіскаційні заходи як заходи з контролю за користуванням майном (стаття 1(2) Протоколу). Зокрема, у своїй практиці суд поставив один ряд згадану вище превентивну конфіскацію (*Raimondo v. Italy* [12]), (спеціальну) конфіскацію предмета кримінального правопорушення в рамках кримінального провадження (*Ismayilov v. Russia* [13]), застосовану в порядку цивільного судочинства конфіскацію, не засновану на вирокі (*non-conviction based confiscation*) (*Gogitidze and Others v. Georgia* [14]), та загальну конфіскацію майна як вид додаткового покарання (*Markus v. Latvia* [15]). Цікаво, що в останньому випадку ЄСПЛ ототожнив конфіскацію зі штрафом, що згадується в статті 1(2) ЄКПЛ, однак таке тлумачення викликає певні сумніви, оскільки в цьому положенні йдеться про заходи контролю за користуванням майном для забезпечення сплати штрафів, з чого навряд чи випливає ототожнення заходів контролю та штрафів, якого фактично припустився суд;

б) в окремих справах, в яких йшлося про безповоротну конфіскацію знарядь кримінальних правопорушень у третіх осіб (осіб, які не були обвинуваченими у кримінальному провадженні, в якому було застосовано конфіскацію знаряддя), ЄСПЛ визнавав такі заходи позбавленням права (друге речення статті 1(1) Протоколу) [16];

в) в окремих випадках ЄСПЛ уникав питання про те, яку з форм втручання у право мирно володіти майном становить конфіскаційний захід. Такий підхід навряд чи повинен викликати нарікання, оскільки в кінцевому підсумку будь-які випадки втручання у вказане право повинні підпорядковуватися одним і тим самим принципам, про які йшлося вище [17; 18].

Абсолютна більшість справ про відповідність конфіскаційних заходів статті 1 Протоколу до ЄКПЛ розглядається судом в площині того, чи були такі заходи пропорційним втручанням у право мирно володіти своїм майном. Втім, із загальної тенденції є й винятки, коли суд не брався за оцінку конфіскаційних заходів на предмет їх пропорційності, визнавши, що вони суперечили принципу законності (не були засновані на законі), зокрема через те, що застосування до заявника таких заходів було для нього непередбачуваним. Наприклад, ЄСПЛ дійшов такого висновку в справі *Episcopo and Bassani v. Italy*, оскільки “усталена судовою практикою вважала, що захід конфіскації, який становив втручання у право заявників мирно володіти майном, не може бути застосований після того, як правопорушення перестало бути караним”, і “[л]ише пізніше Касаційний суд [Італії] почав визнавати, що конфіскація може бути застосована в такій ситуації; однак навіть тоді це питання було предметом суперечливої судової практики впродовж кількох років” [18].

Розв’язуючи питання пропорційності конфіскаційних заходів легітимній меті, яку вони переслідують, ЄСПЛ керується критеріями, про які вже йшлося вище, звісно, дещо адаптуючи їх до специфіки “конфіскаційних справ”, як-от це зробила Велика палата в справі *G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy*: “Для оцінки того, чи була конфіскація пропорційною, можуть братися до уваги такі фактори: можливість застосування менш обмежувальних альтернативних заходів...; необмежений характер санкції...; ступінь вини або недбалості заявників або принаймні зв’язок між їхньою поведінкою та правопорушенням, про яке

йдеться... Крім того, не слід забувати про важливість процесуальних зобов’язань за статтею 1 Протоколу № 1. Так, Суд неодноразово зазначав, що, хоча стаття 1 Протоколу № 1 не містить чітких процесуальних вимог, судово провадження щодо права на мирне володіння своїм майном повинно також надавати особі розумну можливість подати свою справу до компетентних органів з метою ефективного оскарження заходів, що втручаються у права, гарантовані цим положенням... Таким чином, втручання в права, передбачені статтею 1 Протоколу № 1, не може бути легітимним за відсутності змагального процесу, який відповідає принципу рівності сторін і дозволяє обговорювати аспекти, важливі для результату справи...” [19].

При цьому не видається можливим сформулювати певний універсальний набір конкретизованих критеріїв, на які слід покладатися при перевірці будь-якого конфіскаційного заходу на відповідність вимогам статті 1 Протоколу до ЄКПЛ. Це пов’язано з тим, під сферу чинності цього конвенційного положення підпадають відчутно різні за своєю природою конфіскаційні заходи. Наприклад, у тих випадках, коли ЄСПЛ розглядав питання про відповідність статті 1 Протоколу конфіскаційних заходів, для яких не характерний зв’язок між конкретним кримінальним правопорушенням, за яке засуджується особа, та майном, що конфіскується, суд при перевірці пропорційності таких заходів цілком логічно не брав до уваги відсутність обвинувального вироку [20], з чого за визначенням випливала відсутність уваги суду й до таких факторів, як-от ступінь вини у вчиненні кримінального правопорушення чи співмірність між тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення й обсягом майна, що конфіскується.

Спираючись на зазначені вище критерії, ЄСПЛ неодноразово визнавав застосовані до заявників конфіскаційні заходи непропорційним втручанням у право мирно володіти майном. Підстави для подібних висновків давали, зокрема:

а) автоматичний характер застосування конфіскації, який не давав судам дискреції в питанні доцільності втручання у право мирно володіти майном [19];

б) відсутність співмірності між вчиненим особою кримінальним правопорушенням та застосованим у зв’язку з його вчиненням конфіскаційним заходом.

Наприклад, у справі *Ismayilov v. Russia* [13] ЄСПЛ визнав, що спеціальна конфіскація предмета контрабанди, яка згідно з російським кримінальним законодавством розглядалася як правовий наслідок відмінний від покарання, є неспівмірною з тяжкістю вчиненого заявником злочину, а отже – сталося порушення статті 1 Протоколу до ЄКПЛ. При цьому, ухвалюючи рішення про покладення на заявника “індивідуального надмірного тягара”, ЄСПЛ з-поміж іншого виходив із того, що: застосована до заявника спеціальна конфіскація фактично мала характер покарання в сенсі положень ЄКПЛ, оскільки її мета була каральною та стримувальною; вчинене кримінальне правопорушення спричинило мінімальну шкоду, оскільки незадекларовані заявником гроші були набуті ним на законних підставах і він не мав сплачувати за їх ввезення митні збори; до заявника було застосоване покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого він був умовно звільнений; тобто, з погляду ЄКПЛ заявник був покараний двома покараннями, що не виглядає співмірним тяжкості вчиненого злочину.

Дещо інший вимір проблеми демонструє справа *Markus v. Latvia* [15]. У цій справі до заявника було застосовано загальну конфіскацію належного йому майна без оцінки того, чи “відповідає обсяг майна, що підлягає конфіскації, тяжкості злочину, і чи не накладає це надмірний тягар на заявника”.

в) відсутність у власника можливості скористатися процесуальними гарантіями, щоб захистити свої інтереси [19];

г) ігнорування національними судами клопотання особи про перевірку застосованої до нього конфіскації на предмет відповідності статті 1 Протоколу з тих міркувань, що вони не повноважні здійснювати подібну перевірку. Зокрема, у справі *Paulet v. the United Kingdom* [21] ЄСПЛ визнав факт порушення статті 1 Протоколу з боку держави-відповідача з двох взаємопов'язаних причин: (i) заявник просив національні суди перевірити, чи було застосування до нього конфіскації в кримінальному провадженні порушенням статті 1 Протоколу до ЄКПЛ; (ii) національні суди не розглянули це клопотання, оскільки чинне на момент розгляду справи законодавство не дозволяло їм здійснити перевірку застосованої конфіскації на відповідність статті 1 Протоколу до ЄКПЛ. З цього випливає, що відсутність у рішеннях національних судів оцінки того, чи були застосовані конфіскаційні наслідки пропорційним в сенсі статті 1 Протоколу до ЄКПЛ, становить порушення права на мирне володіння майном, якщо: (i) особа клопотала перед національними судами про подібну оцінку, зокрема перед судами апеляційної та касаційної інстанцій (суб'єктивний елемент); (ii) суди формально відмовили особі в такій оцінці, зокрема через брак передбачених законом повноважень, або проігнорували її клопотання (об'єктивний елемент).

Ще одним дотичним до сфери кримінального права аспектом статті 1 Протоколу є питання *штрафів* як виду покарання. Як й у випадку з конфіскаційними заходами, ЄСПЛ для цілей тлумачення зазначеного конвенційного положення не проводить межі між штрафом як кримінальним покаранням та адміністративним стягненням. Такі справи суд зазвичай розглядає через призму другого речення статті 1(1) ЄКПЛ, пояснюючи це тим, що штраф як покарання має наслідком “позбавлення власності” [22; 23]. Такий підхід не надто добре узгоджується з практикою суду визнавати окремі конфіскаційні заходи “штрафом” в розумінні статті 1 Протоколу та на цій підстав розглядати їх як втручання, про яке йдеться в пункті другого цієї статті (див. вище). Прояви такої непослідовності ЄСПЛ можна помітити навіть в одному й тому ж самому рішенні, як-от у постанові в справі *Krayeva v. Ukraine*, в якій суд у двох сусідніх параграфах висловлює різне бачення специфіки штрафу як втручання у право мирно володіти майном: “23. У цій справі заявниці було призначено штраф у розмірі 48 661,56 євро як санкцію за адміністративне правопорушення, в якому її було визнано винною і щодо якого відповідне рішення суду набрало законної сили. У зв'язку з цим Суд повторює, що накладення штрафу в принципі становитиме втручання у право, гарантоване пунктом 1 статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, оскільки воно позбавляє відповідну особу об'єкта власності, а саме суми, яку вона має сплатити... 24. Суд одразу зазначає, що оскаржуване втручання підпадає під дію другого пункту статті 1 Протоколу № 1, який прямо дозволяє державам контролювати використання майна для забезпечення сплати податків або інших внесків чи штрафів, однак це положення має тлумачитися у світлі загального правила, викладеного в першому реченні першого пункту...” [22].

Втім, як вже зазначалося вище, оцінка характеру державного втручання у право на мирне володіння майном з огляду на термінологічний апарат статті 1 Протоколу не має принципового значення, оскільки в підсумку будь-яке таке втручання має ґрунтуватися на одних і тих самих

принципах: бути заснованим на законі, мати легітимну мету та бути пропорційним такій меті.

Як й у випадку з “конфіскаційними справами”, у більшості “справ щодо штрафів” ЄСПЛ зіштовхується з питанням про пропорційність такого втручання у право на мирне володіння майном відповідній легітимній меті. Оцінюючи пропорційність застосованого штрафу, суд спирається на загальні критерії, якими він послуговується для оцінки пропорційності державного втручання у право на мирне володіння майном. Причому, оскільки штраф є покаранням за вчинене особою правопорушення, перевірка його пропорційності завжди вимагатиме врахування того, чи був штраф співмірним з тяжкістю вчиненого правопорушення. Відповідно, відсутність такої співмірності в конкретній ситуації, у тому числі тоді, коли національні суди удають, що така співмірність наявна, використовуючи в текстах своїх рішень певні кліше (наприклад, “штраф призначений з урахуванням ступеня тяжкості кримінального правопорушення”), за якими, однак, не стоїть розв'язання питання по суті, або відсутність у судів можливості визначити таку співмірність в конкретній ситуації з огляду на зміст законодавчих положень означає, що сталося порушення статті 1 ЄКПЛ [22]. У низці справ, які розглядав ЄСПЛ, до заявників одночасно застосовувалися й штраф, і конфіскаційний захід у зв'язку з одним і тим самим правопорушенням. У таких випадках суд не розглядає питання про пропорційність штрафу та конфіскаційного заходу ізольовано одне від іншого. Якщо ЄСПЛ за таких обставин вбачає ознаки непропорційності у втручанні держави в право на мирне володіння майном, рішення про те, що саме буде визнано непропорційним – штраф чи конфіскаційний захід – значним чином залежить від вимог заявника. У переважній більшості випадків, як-от у справах *Ismayilov v. Russia* [13] або *Sadocha v. Ukraine* [24], ЄСПЛ за подібних обставин визнає непропорційним конфіскаційний захід. У згаданій вище справі *Krayeva v. Ukraine* [22] сталася зворотна ситуація, поясненням чому може бути те, що на момент звернення до ЄСПЛ заявниці ще не сплатила призначений національним судом штраф та, відповідно, заявляла у своїй скарзі саме про його непропорційність.

Висновки. Огляд практики ЄСПЛ за статтею 1 Протоколу засвідчує, що втручання держави у право особи мирно володіти майном за допомогою засобів кримінального права цілком припустиме. При цьому, однак, таке втручання повинно бути засновним на законі, мати легітимну мету та бути пропорційним (забезпечувати баланс суспільного (загального) та приватного інтересів). Як видається, найбільш серйозним викликом для національного кримінального права держав-учасниць ЄКПЛ є остання вимога. На жаль, національні суди нерідко підходять до питання застосування конфіскаційних заходів чи покарання (стягнення) у виді штрафу, спираючись на сформовані в практиці юридичні шаблони та абстрагуючись від пошуку балансу інтересів в конкретній ситуації, з якою вони мають справу. Крім того, в частині випадків суди за визначенням позбавлені можливості здійснювати такий пошук з огляду на законодавчі положення, які вимагають автоматичного (безумовного) застосування конфіскаційних заходів або штрафу у відповідній ситуації. Обидві ситуації є несумісними з вимогами статті 1 Протоколу та становлять порушення гарантованого нею права людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська конвенція з прав людини від 1950 року. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 3-09.2025 року).
2. Постанова ЄСПЛ у справі *Marckx v. Belgium*, 13 червня 1979, Series A no. 31. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57534> (дата звернення 30.09.2025 року).
3. Постанова ВП ЄСПЛ у справі *Fabris v. France*, no. 16574/08, ECHR 2013 (витяги). *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-116716> (дата звернення 30.09.2025 року).
4. Постанова ВП ЄСПЛ у справі *Parrillo v. Italy* no. 46470/11, ECHR 2015. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-157263> (дата звернення 30.09.2025 року).

5. Постанова ЄСПЛ у справі *Blumberga v. Latvia*, no. 70930/01, 14 жовтня 2008. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-88957> (дата звернення 30.09.2025 року).
6. Постанова ВП ЄСПЛ у справі *Béla Nagy v. Hungary*, no. 53080/13, 13 грудня 2016. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-169663> (дата звернення 30.09.2025 року).
7. Постанова ЄСПЛ у справі *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, 23 вересня 1982, Series A no. 52. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57580> (дата звернення 30.09.2025 року).
8. Постанова ВП ЄСПЛ у справі *Beyeler v. Italy*, no. 33202/96, ECHR 2000-I. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-169663> (дата звернення 30.09.2025 року).
9. Постанова ЄСПЛ у справі *AGOSI v. the United Kingdom*, 24 жовтня 1986, Series A no. 108. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57418> (дата звернення 30.09.2025 року).
10. Постанова ЄСПЛ у справі *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine*, nos. 846/16 and 1075/16, 22 травня 2018. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-183128> (дата звернення 30.09.2025 року).
11. Постанова ЄСПЛ у справі *Pyrantienė v. Lithuania*, no. 45092/07, 12 листопада 2013. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-128040> (дата звернення 30.09.2025 року).
12. Постанова ЄСПЛ у справі *Raimondo v. Italy*, 22 лютого 1994, Series A no. 281-A. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57870> (дата звернення 30.09.2025 року).
13. Постанова ЄСПЛ у справі *Ismayilov v. Russia*, no. 30352/03, 6 листопада 2008. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-89412> (дата звернення 30.09.2025 року).
14. Постанова ЄСПЛ у справі *Gogitidze and Others v. Georgia*, no. 36862/05, 12 травня 2015. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-154398> (дата звернення 30.09.2025 року).
15. Постанова ЄСПЛ у справі *Markus v. Latvia*, no. 17483/10, 11 червня 2020. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-202748> (дата звернення 30.09.2025 року).
16. Постанова ЄСПЛ у справі *Andonoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 16225/08, 17 вересня 2015. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-157279> (дата звернення 30.09.2025 року).
17. Постанова ЄСПЛ у справі *Aktiva DOO v. Serbia*, no. 23079/11, 19 січня 2021. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207413> (дата звернення 30.09.2025 року).
18. Постанова ЄСПЛ у справі *Episcopo and Bassani v. Italy*, nos. 47284/16 and 84604/17, 19 грудня 2024. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-238564> (дата звернення 30.09.2025 року).
19. Постанова ВП ЄСПЛ у справі *G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy*, nos. 1828/06 and 2 others, 28 червня 2018. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-184525> (дата звернення 30.09.2025 року).
20. Постанова ЄСПЛ у справі *Balsamo v. San Marino*, nos. 20319/17 and 21414/17, 8 жовтня 2019. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-196421> (дата звернення 30.09.2025 року).
21. Постанова ЄСПЛ у справі *Paulet v. the United Kingdom*, no. 6219/08, 13 травня 2014. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-142961> (дата звернення 30.09.2025 року).
22. Постанова ЄСПЛ у справі *Krayeva v. Ukraine*, no. 72858/13, 13 січня 2022. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-214758> (дата звернення 30.09.2025 року).
23. Ухвала ЄСПЛ *Valico S.r.l. v. Italy*, no. 70074/01, ECHR 2006-III. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-110210> (дата звернення 30.09.2025 року).
24. Постанова ЄСПЛ у справі *Sadocha v. Ukraine*, no. 77508/11, 11 липня 2019. *Human Rights Information and Documentation System*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-202421> (дата звернення 30.09.2025 року).

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
 Дата публікації: 29.10.2025